

FINANSOWANIE ODBUROWY PRZYRODY: krajowe szacunki kosztów skutecznej renaturyzacji Polska

CEE Bankwatch
Network

euRONATUR

otop Ogólnopolskie
Towarzystwo Ochrony Ptaków
BirdLife Polska

Autorzy

Branka Španiček

CEE Bankwatch Network

Tess Hartmann-Hergott

EuroNatur

Valters Kinna

CEE Bankwatch Network

Anna Malinowska

Ogólnopolskie Towarzystwo Ochrony Ptaków (OTOP BirdLife Polska)

Hrvoje Radovanović

Zelena Akcija, Chorwacja

Justyna Choroś

Ogólnopolskie Towarzystwo Ochrony Ptaków (OTOP BirdLife Polska)

Kristīne Ketrina Putniņa

Green Liberty, Łotwa

Sviataslau Valasiuk

Ogólnopolskie Towarzystwo Ochrony Ptaków (OTOP BirdLife Polska)

Tristan Saupöld

Estonian Green Movement, Estonia

Zsuzsanna Ujj

MTVSZ, Węgry

Opracowanie niniejszego raportu nie byłoby możliwe bez badań, zaangażowania i niezachwianego wsparcia naszych kolegów i koleżanek pracujących na szczeblu krajowym: Anny Malinowskiej, Hrvoje Radovanovicia, Justyny Choroś, Kristīne Ketriny Putniņy, Sviataslawa Valasiuka, Tristana Saupolda oraz Zsuzsanny Ujj. Chcielibyśmy również podziękować wszystkim koordynatorkom i koordynatorom projektu oraz ekspertkom i ekspertom z różnych ministerstw i agencji, którzy docenili wartość tych badań i poświęcili swój czas na dostarczenie nam niezbędnych danych.

Okładka i elementy graficzne: **Aleksandar Sasa Skoric**

Skład: **Gosia Zubowicz-Thull**

Całość opracowania dostępna jest w języku angielskim: [Unlocking nature financing: National cost estimates for effective nature restoration](#)

Spis treści

Wprowadzenie.....	4
Metodologia szacowania kosztów renaturyzacji oraz ograniczenia.....	6
Polska.....	9
Szacowanie kosztów odbudowy przyrody w Polsce.....	9
Wyniki.....	10
Wnioski i zalecenia	11
Zalecenia.....	12
Główne ustalenia i wspólne zalecenia	14
Ogólne zalecenia dotyczące budżetu sprzyjającego odbudowie przyrody:.....	18
Załącznik 1: Wykaz projektów dostarczających dane dotyczące odbudowy siedlisk.....	19
Polska.....	19

Wprowadzenie

Europejskie siedliska mają zasadnicze znaczenie dla utrzymania naszych środków do życia. Zapewniają czyste powietrze, przyczyniają się do zrównoważonych systemów żywnościowych, zwalczają zanieczyszczenia, ograniczają ryzyko oraz zwiększają ogólną odporność i zdrowie kontynentu. A jednak siedliska te są zagrożone, a 81% z nich znajduje się w złym stanie¹. Jeśli nie zostaną podjęte żadne działania w celu przeciwdziałania alarmującemu tempu spadku różnorodności biologicznej, szkody dla naszych „źródeł utrzymania” mogą stać się nie tylko niezwykle kosztowne, ale i nieodwracalne. W tym kontekście rozporządzenie w sprawie odbudowy przyrody (NRR)², przyjęte w 2024 r., stanowi krok we właściwym kierunku – daje ono UE szansę na odwrócenie tej dewastującej tendencji. To pierwsze w swoim rodzaju rozporządzenie ma na celu odbudowę dziedzictwa przyrodniczego Europy poprzez wiążące cele odbudowy dla konkretnych siedlisk i gatunków. Celem jest odbudowa wszystkich ekosystemów wymagających interwencji do 2050 r.

Państwa członkowskie UE mają teraz czas do września 2026 r. na nakreślenie środków, jakie zamierzają podjąć w celu odbudowy przyrody w ramach swoich krajowych planów odbudowy (NRP). Pomyślna realizacja tych planów zależy częściowo od tego, czy zostaną one odpowiednio sfinansowane. Państwa członkowskie, które w sierpniu 2025 r. oczekiwały sprawozdania Komisji Europejskiej w sprawie finansowania rozporządzenia NRR, mają obecnie trudności z oszacowaniem niezbędnego poziomu inwestycji i poszukują możliwości sfinansowania swoich planów.

Równolegle, w lipcu 2025 r., Komisja Europejska opublikowała swoją propozycję dotyczącą wieloletnich ram finansowych (MFF) na lata 2028–2034. Przewiduje ona gruntowną zmianę struktury, która powoduje znaczną niepewność co do przyszłości finansowania różnorodności biologicznej w UE i która mogłaby utrudnić pomyślną realizację NRR. Co najważniejsze, Komisja Europejska sugeruje, aby jedyny samodzielny program UE poświęcony przyrodzie i klimatowi – LIFE – został podzielony na różne fundusze. Wniosek dotyczący WFR usuwa również wszelkie wzmianki o docelowym poziomie wydatków na ochronę środowiska. Zmiany te ograniczyłyby możliwości finansowania działań na rzecz odbudowy różnorodności biologicznej.

W ramach tej nowej struktury obserwujemy również renacjonalizację części budżetu UE. W trakcie trwających negocjacji państwa członkowskie zostaną również poproszone o przygotowanie krajowych

¹ Komisja Europejska, [Rozporządzenie w sprawie odbudowy przyrody](#), data dostępu: 5 maja 2026 r.

² Parlament Europejski, [Rozporządzenie \(UE\) 2024/1991 Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 24 czerwca 2024 r. w sprawie odbudowy przyrody oraz zmieniające rozporządzenie \(UE\) 2022/869](#), EUR-Lex, 29 lipca 2024 r.

i regionalnych planów partnerstwa (NRPP), które wymagają od nich zaplanowania przyszłych potrzeb i priorytetów w zakresie gospodarki, spójności społecznej i terytorialnej, rolnictwa i obszarów wiejskich, rybołówstwa i kwestii morskich, dobrobytu oraz bezpieczeństwa.

Jak dotąd podjęto niewiele prób systematycznej oceny kosztów różnych działań na rzecz odbudowy przyrody w UE³. Komisja Europejska dokonała jedynie wstępnych szacunków dotyczących kosztów osiągnięcia celów rozporządzenia w sprawie odbudowy przyrody⁴. Jednak zarówno w przypadku krajowych i regionalnych planów partnerstwa, jak i krajowych planów odbudowy, państwa członkowskie będą musiały przedstawić konkretne liczby. Ponieważ znaczna część środków publicznych przeznaczonych na ochronę przyrody w całej UE pochodzi z budżetu UE, prawdopodobne jest, że państwa członkowskie będą potrzebowały specjalnych środków publicznych z UE, aby wywiązać się ze swoich zobowiązań wynikających z rozporządzenia w sprawie odbudowy przyrody.

Celem niniejszego opracowania jest pomoc w oszacowaniu potrzeb finansowych w pięciu państwach członkowskich związanych z pomyślnym wdrożeniem rozporządzenia w sprawie odbudowy przyrody (NRR), a w szczególności z odbudową istniejących siedlisk znajdujących się w złym stanie, zgodnie z definicją zawartą w art. 4 ust. 1 rozporządzenia w sprawie odbudowy przyrody. W szczególności skupiamy się na potrzebach finansowych na lata 2024–2032⁵ w odniesieniu do czterech najpowszechniejszych typów ekosystemów lądowych wymienionych w załączniku I do rozporządzenia w sprawie odbudowy przyrody (mokrałta przybrzeżne i śródlądowe; rzeki, jeziora, siedliska aluwialne i nadbrzeżne (słodkowodne); łąki; oraz lasy) w Chorwacji, Estonii, na Węgrzech, Łotwie i w Polsce. Całość opracowania dostępna jest w języku angielskim ([Unlocking nature financing: National cost estimates for effective nature restoration](#)), natomiast w polskiej wersji językowej skupiamy się na części dotyczącej naszego kraju.

Przedstawiając alternatywną metodologię obliczania krajowych potrzeb finansowych związanych z odbudową przyrody oraz uzyskując łatwo porównywalne wyniki, chcemy wesprzeć te państwa członkowskie w opracowywaniu ich krajowych planów partnerstwa (NRP). W ten sposób chcemy umożliwić im jak najlepsze wykorzystanie trwających negocjacji budżetowych UE oraz nowych krajowych i regionalnych planów partnerstwa w celu zapewnienia wystarczającego finansowania na odbudowę przyrody.

³ Wspólne Centrum Badawcze Komisji Europejskiej, Instytut ds. Środowiska i Zrównoważonego Rozwoju, [Raport techniczny JRC: Koszty działań na rzecz odbudowy przyrody w UE na podstawie oceny projektów LIFE](#), 2015 r.

⁴ Komisja Europejska, [DOKUMENT ROBOCZY SŁUŻB KOMISJI – OCENA SKUTKÓW towarzyszący wnioskowi dotyczącemu rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady w sprawie odbudowy przyrody](#), 22 czerwca 2022 r.

⁵ Zgodnie z jednolitym formatem oraz z uwzględnieniem aktualizacji planów w lipcu 2032 r.

Metodologia szacowania kosztów renaturyzacji oraz ograniczenia

Nasze prace obejmowały badania źródłowe, proaktywne kontakty z decydentami na szczeblu unijnym i krajowym oraz dyskusje techniczne z osobami realizującymi projekty i beneficjentami środków publicznych. Nasze podejście składało się z trzech etapów:

- 1) Określiliśmy udział siedlisk wymagających odbudowy, aby osiągnąć cel na rok 2030, jakim jest odbudowa 30% ekosystemów. Aby określić zasięg zdegradowanych ekosystemów, wykorzystaliśmy głównie sprawozdania krajowe sporządzone na podstawie art. 17 dyrektywy siedliskowej, raporty krajowe w ramach przeglądu wdrażania przepisów dotyczących środowiska⁶ oraz dodatkowe dokumenty na szczeblu krajowym, takie jak krajowe strategie na rzecz różnorodności biologicznej.
- 2) Określiliśmy koszt renaturyzacji na km² dla każdego głównego typu ekosystemu, uwzględniając koszty w całym cyklu życia projektu (wstępne studia wykonalności, coroczne prace konserwacyjne, rekompensaty dla zainteresowanych stron, działania uświadamiające, jeśli mają one znaczenie dla prac renaturyzacyjnych itp.)⁷. W tym celu pozyskaliśmy informacje finansowe z poprzednich projektów renaturyzacyjnych, w szczególności z ostatnich projektów LIFE. W wielu przypadkach, takich jak projekty transgraniczne lub obejmujące kilka ekosystemów, konieczne były dodatkowe rozmowy z podmiotami realizującymi w celu rozbicia danych na poszczególne elementy.
- 3) Obliczyliśmy całkowity koszt dla czterech najpowszechniejszych typów ekosystemów lądowych w każdym z pięciu krajów docelowych w okresie od sierpnia 2024 r. do lipca 2032 r.⁸ W tym celu pomnożyliśmy medianę kosztu na km² dla każdego typu ekosystemu na poziomie krajowym przez obszar, który ma zostać zrekultywowany do 2030 r., a następnie zastosowaliśmy liniową trajektorię do 2032 r., opartą na rocznym koszcie rekultywacji do 2030 r.

W trakcie badań zaobserwowano pewne ograniczenia, które należało uwzględnić:

- Obliczenia te mają charakter przybliżony. Chociaż staraliśmy się zachować jak największą precyzję, nie jesteśmy w stanie przewidzieć dokładnej strategii danego kraju w zakresie finansowania działań na rzecz przyrody. Nie możemy również przewidzieć przyszłej inflacji ani klęsk żywiołowych, które mogłyby negatywnie wpłynąć na koszty odbudowy przyrody.

⁶ Rada Europejska, [Dyrektywa Rady 92/43/EWG z dnia 21 maja 1992 r. w sprawie ochrony siedlisk przyrodniczych oraz dzikiej fauny i flory](#), EUR-Lex, 21 maja 1992 r.

⁷ Uwaga: Nasze wyniki uwzględniają inflację, a wszystkie wyniki podano w cenach z 2026 r.

⁸ Siedliska stepowe, wrzosowiskowe i zaroślowe, a także siedliska skaliste i wydmy (będące również częścią grup siedlisk objętych rozporządzeniem w sprawie odbudowy przyrody) nie zostały uwzględnione w naszych obliczeniach ze względu na brak dostępnych informacji na temat projektów odbudowy przyrody w pięciu krajach docelowych.

- W momencie publikacji nie jesteśmy w stanie przewidzieć priorytetów poszczególnych krajów w zakresie odbudowy środowiska naturalnego na rok 2030, dlatego obliczenia przeprowadzono przy założeniu, że do 2030 r. odbudowanych zostanie 30% wszystkich uwzględnionych grup siedlisk. Jednak w odniesieniu do celu na rok 2030 państwa członkowskie mają swobodę w ustalaniu priorytetów⁹, więc oficjalne obliczenia poszczególnych krajów mogą się różnić.
- W zależności od warunków związanych z wielkością i skalą poszczególnych projektów, a także od każdego siedliska i dodatkowych czynników zewnętrznych, cena za km² znacznie się różniła w poszczególnych projektach. Chociaż współpracowaliśmy z odpowiednimi koordynatorami i koordynatorkami projektów, aby zapewnić uwzględnienie wyłącznie kosztów związanych z renaturyzacją oraz ujednolicenie kategorii, nie udało się całkowicie wyeliminować różnic w raportowaniu kosztów między projektami. W celu ograniczenia wpływu wartości odstających wykorzystano medianę kosztów jednostkowych na km²; wyniki należy jednak nadal interpretować z ostrożnością, a w procesie podejmowania decyzji należy je stosować łącznie z innymi szacunkami.
- W niektórych przypadkach brakowało wystarczających danych, które można by wykorzystać do dokładnego oszacowania kosztu renaturyzacji na km². W takich przypadkach koszt renaturyzacji na km² dla danego ekosystemu w kraju docelowym ustalono poprzez indeksację kosztu na km² w innym kraju odniesienia, z wykorzystaniem wskaźników poziomu cen OECD¹⁰, zgodnie z poniższym wzorem. W takich przypadkach informacja ta została zamieszczona w rozdziałach poświęconych poszczególnym krajom.

$$RC_P(H) = RC_S(H) \left(\frac{Y_P}{Y_S} \right)$$

gdzie $RC_P(H)$ – koszty renaturyzacji siedliska H w kraju docelowym (kraju objętym polityką);

$RC_S(H)$ – koszty odbudowy siedliska H w kraju odniesienia (kraju objętym badaniem);

Y_P, Y_S – PKB na mieszkańca skorygowany o współczynnik parytetu siły nabywczej odpowiednio w kraju objętym polityką i kraju objętym badaniem.

- Jeśli chodzi o najnowszy raport „Stan przyrody”, wiele państw członkowskich nie złożyło sprawozdań zgodnie z obowiązkami wynikającymi z art. 17 dyrektywy siedliskowej, albo informacje były niekompletne lub nie zostały podane do wiadomości publicznej, albo stan siedlisk został oznaczony jako „nieznany”. W takich przypadkach, gdy nasze prośby o dodatkowe informacje nie przyniosły rezultatu, informacja ta została odnotowana w rozdziałach poświęconych poszczególnym krajom.

⁹ Zob. art. 4 ust. 10 rozporządzenia w sprawie odbudowy przyrody.

¹⁰ Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju, [Wskaźniki poziomu cen](#), dostęp 5 maja 2026 r.

- Wreszcie szacowane koszty nie odzwierciedlają pełnych kosztów wdrożenia ustawy o odbudowie przyrody w danym państwie członkowskim, lecz odnoszą się wyłącznie do art. 4 ust. 1: odbudowy istniejących obszarów siedliskowych, które nie znajdują się w stanie korzystnym, przy czym uwzględniono jedynie cztery najpowszechniejsze typy ekosystemów lądowych i wyłącznie okres 2024–2032.

Polska

Szacowanie kosztów odbudowy przyrody w Polsce

Niniejsza metodologia zapewnia oddolne oszacowanie finansowe znacznej części kosztów wdrożenia unijnej ustawy o odbudowie przyrody w Polsce, skupiając się w szczególności na odbudowie istniejących siedlisk, które nie znajdują się w dobrym stanie, zgodnie z definicją zawartą w art. 4 ust. 1 rozporządzenia w sprawie odbudowy przyrody. Metodologia ta koncentruje się na najczęściej występujących grupach siedlisk: terenach podmokłych; łąkach; siedliskach rzecznych, jeziornych, aluwialnych i nadbrzeżnych; oraz lasach.

Budżety wszystkich wybranych projektów zostały wyrażone w euro i uwzględnione bez przeliczania kursów walutowych. W celu uwzględnienia inflacji i powiązania wszystkich wartości z poziomem ze stycznia 2026 r. wykorzystano kalkulator internetowy¹¹, aby powiązać budżet nominalny każdego projektu z jego oficjalnym miesiącem rozpoczęcia.

Większość wybranych projektów w Polsce dotyczyła wielu typów siedlisk, natomiast w przypadku niektórych projektów siedliska należały do więcej niż jednego typu ekosystemu. W przypadku niektórych grup (np. wilgotnych łąk i terenów podmokłych) rozróżnienie nie było jasne, a w przypadku większości projektów brakowało informacji na temat podziału kosztów. W związku z tym, aby zachować spójne podejście, całość kosztów każdego wybranego projektu przypisano do jednego konkretnego typu ekosystemu, który dominował w rozmieszczeniu siedlisk pod względem powierzchni objętej działaniami projektowymi. Potencjalne przeszacowanie kosztów renaturyzacji wynikające z nieuwzględnienia kosztów, których nie można bezpośrednio przypisać renaturyzacji siedlisk w pierwotnych projektach (np. kosztów działań demonstracyjnych po zakończeniu prac renaturyzacyjnych), może zostać zrównoważone przez konieczność pokrycia kosztów eksploatacji i utrzymania w okresie zapewnienia trwałości projektów, które zazwyczaj nie są uwzględniane w budżetach projektów renaturyzacyjnych.

Ponieważ nie zidentyfikowano projektów porównawczych dla siedlisk leśnych i słodkowodnych, ich koszty renaturyzacji oszacowano poprzez indeksację zgodnie z podejściem opartym na transferze korzyści.

¹¹ Kalkulator inflacji, [Kalkulator inflacji](#), dostęp 6 maja 2026 r.

W przypadku kosztów renaturyzacji oszacowanych bezpośrednio na 1 km² siedliska obliczono medianę, natomiast przedział kosztów projektów bazowych podano w nawiasach. *n* oznacza liczbę projektów wybranych do oszacowania. Parametry te nie są podane dla wartości uzyskanych poprzez indeksację.

W celu ekstrapolacji na większą skalę dla wszystkich typów ekosystemów koszt jednostkowy na km² pomnożono przez 30-procentowy udział odpowiedniej górnej wartości docelowej określonej w art. 4 projektu polskiego NRP. Wyniki przedstawiono w poniższej tabeli:

Wyniki

	Powierzchnia do rekultywacji na poziomie krajowym do 2030 r. (km²)	Mediana kosztu renaturyzacji na km² (EUR, ceny ze stycznia 2026 r.); [zakres] oraz n = liczba uwzględnionych projektów — w stosownych przypadkach	Koszt renaturyzacji na poziomie krajowym do 2030 r. (powierzchnia do renaturyzacji na poziomie krajowym * koszt na km²) (EUR, ceny ze stycznia 2026 r.)
Mokradła przybrzeżne i śródlądowe	496	308 419; [119 285 – 1 565 083]; n = 7	152 981 067
Rzeki, jeziora i tereny aluwialne (stódkowodne)	1 086	289 612	314 570 938
Użytki zielone	732	994 039; [419 887 – 2 899 482]; n = 3	727 475 514
Lasy i tereny leśne	1 703	297 917	507 455 163
RAZEM (do 2030 r.)			1 702 482 682

<u>CAŁKOWITY koszt za okres od sierpnia 2024 r. do lipca 2032 r.</u>			2 411 850 466
---	--	--	----------------------

^a Ponieważ do obliczenia kosztów odbudowy dla każdej grupy siedlisk wykorzystano medianę (a nie średnią), aby zminimalizować wpływ wartości odstających, sumy OGÓŁEM należy traktować jako szacunki zbiorcze, a nie dokładne wartości całkowite.

Wnioski i zalecenia

Obecnie nie ma żadnych informacji ani oficjalnych oświadczeń wskazujących, że Polska przeznaczy wystarczające środki finansowe na realizację swojego planu odbudowy. Ponadto brak środków finansowych Unii Europejskiej przeznaczonych na wdrożenie rozporządzenia w sprawie odbudowy przyrody (NRR) był jedną z przyczyn podanych przez Polskę jako powód odrzucenia wniosku w czerwcu 2024 r.

Jednocześnie, zgodnie z informacjami przekazanymi przez Ministerstwo Klimatu i Środowiska, Polska aktywnie angażuje się na szczeblu UE w działania mające na celu zapewnienie odpowiedniego finansowania działań związanych z NRR. Można założyć, że istnieje znaczna luka finansowa, ponieważ obecnie nie ma na szczeblu UE instrumentu finansowego zaprojektowanego specjalnie w celu wspierania wdrażania środków NRR. Obawy te potęgują sygnały wskazujące, że w następnym budżecie UE program LIFE, który dotychczas był ważnym źródłem finansowania działań na rzecz ochrony i odbudowy przyrody, może nie zostać przedłużony.

Odpowiednie i dobrze ukierunkowane finansowanie na rzecz różnorodności biologicznej mogłoby odegrać kluczową rolę w usprawnianiu systemów gospodarki wodnej, szczególnie w kontekście zmian klimatu, poprzez promowanie rozwiązań opartych na naturze. Obejmuje to zmniejszenie zarówno ryzyka powodziowego, jak i suszy, zwłaszcza na obszarach rolniczych dotkniętych niedoborem wody. Inwestycje w odtwarzanie terenów podmokłych, przywracanie połączeń między rzekami a równinami zalewowymi, ochronę wilgotności gleby oraz zwiększanie zdolności retencyjnej krajobrazu mogłyby znacznie wzmocnić odporność na zmiany klimatu, wspierając jednocześnie cele w zakresie różnorodności biologicznej.

Chociaż Narodowy Plan Odbudowy (NRP) nie został jeszcze opublikowany, ministerstwo uznało znaczenie zapewnienia wystarczającego finansowania na rzecz różnorodności biologicznej. Dostrzega ono również wyzwania finansowe związane z wdrażaniem działań renaturyzacyjnych. Polska opowiadała się za utworzeniem instrumentu finansowania Narodowego Planu Odbudowy (NRR) już od wczesnych etapów procesu legislacyjnego, a kwestia finansowania była kluczowym tematem podczas spotkania dyrektorów ds. przyrody, które odbyło się w ramach polskiej prezydencji.

Ponadto IUCN Europe zapewni Polsce wsparcie eksperckie w postaci analiz i zaleceń dotyczących kluczowych aspektów opracowywania Krajowego Planu Odbudowy. Obejmuje to w szczególności oszacowanie kosztów działań renaturyzacyjnych, ocenę ogólnych potrzeb finansowych, sporządzenie mapy dostępnych źródeł finansowania oraz identyfikację możliwości zwiększenia zasobów finansowych.

Zalecenia

1) **Opracowanie wiążących krajowych ram finansowania dla NRP**

Rząd powinien opublikować, wraz z NRP, szczegółowy i przejrzysty plan finansowania, który będzie zawierał: (i) pełne szacunki kosztów działań renaturyzacyjnych, (ii) zidentyfikowane źródła finansowania (unijne, krajowe, regionalne, prywatne) oraz (iii) jasny harmonogram realizacji. Ma to zasadnicze znaczenie dla przejścia od deklaracji politycznych do weryfikowalnych zobowiązań.

2) **Wypełnienie luki finansowej za pomocą głównych instrumentów UE**

Biorąc pod uwagę brak strumienia finansowania UE przeznaczonego na cele rozporządzenia w sprawie odbudowy przyrody, Polska powinna nadać priorytet włączeniu finansowania działań odtworzeniowych do istniejących mechanizmów – w szczególności do wspólnej polityki rolnej (WPR), funduszy polityki spójności oraz instrumentów związanych z klimatem.

3) **Wprowadzenie silnych zachęt ekonomicznych dla prywatnych właścicieli gruntów**

Ponieważ większość gruntów rolnych znajduje się w rękach prywatnych, wdrożenie rozporządzenia będzie zależało od udziału rolników. Przy opracowywaniu krajowego planu odbudowy (NRP) Polska powinna przeznaczyć środki na ukierunkowane zachęty finansowe (np. płatności rolno-środowiskowe, programy rekompensat, umowy długoterminowe), aby odbudowa była opłacalna ekonomicznie i zmniejszyć opór wobec niej.

4) **Wzmocnienie koordynacji międzyresortowej**

Należy ustanowić formalny mechanizm koordynacji między Ministerstwem Klimatu i Środowiska, Ministerstwem Rolnictwa oraz Ministerstwem Infrastruktury (w z Państwowym Gospodarstwem Wodnym Wody Polskie). Powinien on obejmować wspólne planowanie budżetu, wspólne cele oraz mechanizmy rozliczalności, aby uniknąć fragmentarycznego wdrażania.

5) **Zapewnienie wczesnego i znaczącego udziału zainteresowanych stron**

Proces opracowywania Krajowego Planu Odbudowy powinien być otwarty dla organizacji pozarządowych, władz lokalnych i zarządców gruntów na wszystkich etapach – nie tylko podczas formalnych konsultacji. Szerszy udział poprawi jakość planu, zwiększy jego legitymację i zmniejszy ryzyko związane z wdrażaniem (a tym samym dodatkowe nieprzewidziane koszty).

6) **Poprawa jakości danych i metodologii oceny kosztów**

Należy zacieśnić współpracę z instytucjami naukowymi i organizacjami, takimi jak IUCN, w celu udoskonalenia szacunków kosztów renaturyzacji, ustalenia priorytetów działań oraz określenia realistycznych potrzeb finansowych.

7) **Powiązanie finansowania działań na rzecz różnorodności biologicznej z adaptacją do zmian klimatu i gospodarką wodną**

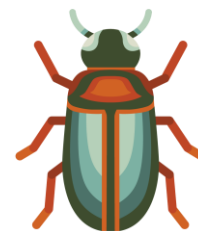
Inwestycje w odbudowę powinny zostać wyraźnie włączone do krajowych strategii dotyczących zapobiegania suszom, zarządzania ryzykiem powodziowym i odporności na zmiany klimatu. Pozwoli to na pozyskanie dodatkowych źródeł finansowania i wzmocni ekonomiczne uzasadnienie rozwiązań opartych na naturze.

8) **Opowiadanie się za stworzeniem specjalnego instrumentu finansowania renaturyzacji na szczeblu UE**

Polska powinna kontynuować wysiłki na szczeblu UE na rzecz ustanowienia specjalnego mechanizmu finansowego służącego wdrażaniu NRR, dbając jednocześnie o to, by opóźnienia w tworzeniu takiego mechanizmu nie hamowały postępów na szczeblu krajowym.

9) **Wprowadzenie mechanizmów monitorowania i rozliczalności**

Należy wprowadzić jasne wskaźniki, regularne sprawozdania publiczne oraz niezależny nadzór w celu śledzenia alokacji środków i skuteczności działań, aby zapewnić, że zobowiązania przełożą się na wymierne wyniki w zakresie odbudowy. W tym kontekście niezbędne środki powinny zostać wyraźnie uwzględnione w budżecie podczas procesu planowania krajowego planu odbudowy (NRP).

Główne ustalenia i wspólne zalecenia

Aby zapewnić podstawę do obliczenia kosztów renaturyzacji, przeanalizowaliśmy proces opracowywania krajowych planów renaturyzacji oraz dotychczas zrealizowane projekty renaturyzacyjne. Podczas tej analizy ujawniło się kilka luk. Poniżej przedstawiamy nasze zalecenia dotyczące ich wyeliminowania:

- **Uzależnienie od finansowania unijnego na rzecz odbudowy i ochrony przyrody**

Dostępne są ograniczone informacje na temat stopnia, w jakim poszczególne państwa członkowskie polegają na finansowaniu unijnym w zakresie działań związanych z ochroną i odbudową przyrody (oraz dokładnego udziału finansowania unijnego w stosunku do krajowego finansowania publicznego na rzecz przyrody). Kilka państw członkowskich objętych niniejszym badaniem publicznie lub nieformalnie wyraziło obawy dotyczące dostępności środków na odbudowę, zwłaszcza że nie przedstawiono konkretnych informacji na temat dostępnego finansowania.¹²

Zalecenia:

- Zmieniona struktura wieloletnich ram finansowych (WRF) oraz renacjonalizacja planowania części budżetu UE stanowią dla państw członkowskich okazję do maksymalnego wykorzystania synergii między ich krajowymi planami odbudowy a krajowymi i regionalnymi planami partnerstwa. Jest to dla nich szansa na wywarcie wpływu na negocjacje budżetowe w celu zaspokojenia swoich potrzeb oraz zapewnienia odpowiedniego finansowania krajowych planów odbudowy ze środków budżetu UE.
- **Brak aktualnych danych dotyczących stanu siedlisk, opartych na krajowych sprawozdaniach dotyczących siedlisk sporządzanych zgodnie z dyrektywą siedliskową oraz innych publicznie dostępnych źródłach danych**

W kilku krajach odnotowano opóźnienia w składaniu sprawozdań zgodnie z art. 17 dyrektywy siedliskowej. W rezultacie brakuje wielu danych lub są one nieaktualne, co bezpośrednio utrudnia przygotowanie krajowych planów odbudowy i powoduje opóźnienia w identyfikacji obszarów wymagających odbudowy. Kolejną kwestią budzącą szczególne zaniepokojenie jest brak wiedzy na temat stanu siedlisk. W Estonii,

¹² Biodiversa+, [Dialog na temat krajowych planów odbudowy i luk w wiedzy napotkanych podczas ich opracowywania](#), wrzesień 2025 r.

a zwłaszcza w Chorwacji, znajdują się rozległe obszary siedlisk zaklasyfikowanych do kategorii „nieznanego” stanu, co bardzo utrudnia prawidłową ocenę rzeczywistej wielkości siedlisk wymagających odbudowy. Ma to bezpośredni wpływ na krajowe plany odbudowy, które – w przypadku nieuwzględnienia rozległych obszarów siedlisk – mogą stanowić poważne zagrożenie dla osiągnięcia celów rozporządzenia w sprawie odbudowy przyrody oraz zapewnienia wystarczającego finansowania. Ponadto poziom danych dostępnych publicznie na temat obszarów przeznaczonych do odbudowy różni się w poszczególnych państwach członkowskich. Może to potencjalnie prowadzić do nierównomiernego wdrażania rozporządzenia w sprawie odbudowy przyrody w całej UE.

Zalecenia:

- Komisja Europejska powinna dopilnować, by państwa członkowskie przestrzegały wszystkich unijnych przepisów dotyczących ochrony środowiska oraz związanych z nimi obowiązków sprawozdawczych.
- Należy zapewnić i zaplanować finansowanie, zwłaszcza w ramach krajowych planów odbudowy oraz innych instrumentów na szczeblu UE, w celu zbadania i określenia stanu siedlisk o „nieznanym” stanie. W oczekiwaniu na wyniki tych ocen państwa członkowskie powinny: 1) założyć zły stan wszystkich siedlisk o nieznanym statusie (i zaplanować odpowiedni budżet na tę sytuację); 2) dokonać oceny tych siedlisk do 2028 r. oraz 3) ponownie dokonać oceny i odpowiednio dostosować swoje plany, gdy status wszystkich siedlisk będzie znany.
- Konieczna jest większa przejrzystość ze strony państw członkowskich oraz dobrowolne ujawnianie informacji na temat stanu siedlisk. Lokalni praktycy, naukowcy i organizacje pozarządowe zajmujące się ochroną środowiska, których praca ma kluczowe znaczenie dla lokalnego i krajowego planowania renaturyzacji, potrzebują tych informacji do realizacji projektów renaturyzacyjnych.
- **Procesy konsultacji w sprawie krajowych planów odbudowy różnią się w poszczególnych państwach członkowskich**

Państwa członkowskie mają trudności z dotrzymaniem wyznaczonego harmonogramu i sfinalizowaniem przygotowania swoich planów do września 2026 r. Podczas gdy niektóre z nich znajdują się na bardziej zaawansowanych etapach, dysponując kilkoma grupami roboczymi i mając już za sobą procesy konsultacyjne, inne poświęciły dużo czasu na stworzenie ram prawnych umożliwiających przygotowanie planu, ponieważ wymaga to koordynacji i wspólnej pracy różnych sektorów. Zazwyczaj skutkuje to skróceniem terminów na przeprowadzenie procesów konsultacji społecznych. Dostępność informacji na temat procesu przygotowywania planów również różni się w poszczególnych państwach członkowskich. Budzi to obawy co do sposobu opracowywania planów, podważa zaufanie do tego procesu i nasila sprzeciw wobec renaturyzacji w ogóle.

Zalecenia:

- Otwarte i przejrzyste procesy konsultacyjne mają kluczowe znaczenie dla zapewnienia zaangażowania zainteresowanych stron oraz dokładności i skuteczności planowania odbudowy. Lokalne zainteresowane strony, organizacje pozarządowe i naukowcy dysponują najlepszą wiedzą praktyczną. To właśnie oni będą również realizować wiele działań związanych z odbudową na szczeblu lokalnym. Dlatego też ich terminowy udział wesprze sprawne wdrożenie planów krajowych i pomoże uniknąć dodatkowych kosztów związanych z nieprzewidzianymi przeszkodami.
- Renaturyzację oraz proces opracowywania planu należy szeroko promować, wykorzystując dostępne i innowacyjne podejścia. Wiele państw członkowskich stworzyło specjalne strony internetowe lub poświęcone temu sekcje na stronach rządowych^{13,14} które są regularnie aktualizowane i dostarczają na bieżąco informacji zainteresowanej opinii publicznej. Budowanie świadomości na temat korzyści płynących z renaturyzacji, wykorzystanie istniejących pozytywnych przykładów oraz uwrażliwianie opinii publicznej na optykę renaturyzacji może pomóc podczas przygotowywania planu, a zwłaszcza podczas jego wdrażania, co przełoży się na mniej konfliktów w terenie.
- **Nierówne podejście do osiągnięcia celów w zakresie odbudowy**

Państwa członkowskie mają pewną swobodę w wyborze ścieżek renaturyzacji, które pozwolą im osiągnąć cele w tym zakresie. Jednak priorytetowe traktowanie efektywności kosztowej nie zawsze może być zgodne z najpilniejszymi priorytetami w zakresie ochrony przyrody. Podobnie oparcie planu głównie na istniejących lub planowanych projektach bez konkretnego zrozumienia potrzeb w zakresie renaturyzacji, zwłaszcza wykraczających poza ramy czasowe tych projektów, doprowadzi do powstania planów niskiej jakości, które nie będą w stanie przynieść oczekiwanych rezultatów.

Zalecenia:

- Państwa członkowskie powinny ustalać priorytety działań renaturyzacyjnych zgodnie z naukowo ustalonymi priorytetami ochrony, w oparciu o oceny stanu gatunków i siedlisk chronionych oraz rzadkich, a także zgodnie z dyrektywami przyrodniczymi. Efektywność kosztowa i już zaplanowane projekty mogą stanowić dodatkową korzyść, ale nie powinny być głównymi czynnikami przy ustalaniu priorytetów.

¹³ Niezależny Komitet Doradczy ds. Odbudowy Przyrody, [Raport z zaleceniami Niezależnego Komitetu Doradczego ds. Odbudowy Przyrody dla rządu](#), dostęp 5 maja 2026 r.

¹⁴ Instytut Ecologic, [Projekt pierwszego krajowego planu odbudowy](#), dostęp 5 maja 2026 r.

- **Wyzwania związane z gruntami prywatnymi w krajowych planach renaturyzacji**

W niektórych państwach członkowskich, takich jak Polska, Węgry i Estonia, odsetek gruntów prywatnych jest wysoki, co ogranicza możliwość bezpośrednich działań państwowych na rzecz ochrony i odbudowy. Aby temu przeciwdziałać, plany często koncentrują się wyłącznie na gruntach państwowych; nie musi to jednak odpowiadać krajowym priorytetom w zakresie ochrony oraz stanowi gatunków i siedlisk. Skupianie się wyłącznie na gruntach państwowych, o ile nie jest w pełni poparte naukowym konsensusem w sprawie priorytetów ochrony przyrody, stwarza fałszywe wrażenie co do wielkości obszarów wymagających renaturyzacji oraz środków finansowych potrzebnych do przywrócenia siedlisk. Stwarza to również ryzyko pogłębienia podziałów między organizacjami zajmującymi się ochroną przyrody a prywatnymi właścicielami gruntów, jeśli nie zapewni się niezbędnego wsparcia dla tych ostatnich.

Zalecenia:

- Państwa członkowskie muszą uwzględnić renaturyzację na gruntach prywatnych w swoich planach krajowych (gdy wymagają tego krajowe priorytety w zakresie ochrony przyrody) oraz przeznaczyć środki budżetowe na zachęty finansowe (ulgi podatkowe, dotacje i inne formy rekompensaty za działania na rzecz ochrony przyrody na ich gruntach) dla właścicieli gruntów na działania renaturyzacyjne.
- Przyjęcie proaktywnego podejścia, obejmującego organizacje pozarządowe, naukowców, właścicieli gruntów, użytkowników gruntów i inne zainteresowane strony, zminimalizowałoby konflikty i zwiększyło poczucie odpowiedzialności za odbudowę przyrody.

- **Brak zdolności do przygotowania i wdrożenia planu**

Sektor ochrony przyrody jest często pomijany, gdy chodzi o przeznaczenie odpowiednich i niezbędnych zasobów. Odpowiednie ministerstwa i instytucje, zwłaszcza w Chorwacji i na Węgrzech, borykają się z brakiem wiedzy eksperckiej i zdolności administracyjnych. Będzie to miało również wpływ na wdrażanie wymogów rozporządzenia w sprawie odbudowy przyrody.

Zalecenia:

- Planując finansowanie krajowych planów renaturyzacji, państwa członkowskie powinny przeznaczyć środki na zwiększenie potencjału (eksperskiego i kadrowego) odpowiednich ministerstw i instytucji na wszystkich szczeblach, aby umożliwić realizację planu.
- W trakcie realizacji planu odpowiedzialne organy wykonawcze powinny ustalić jasne wskaźniki, regularnie publikować sprawozdania oraz umożliwić niezależny nadzór w celu monitorowania alokacji środków i skuteczności działań. Zapewniłoby to, że zobowiązania przełożą się na wymierne wyniki w zakresie odbudowy.

Ogólne zalecenia dotyczące budżetu sprzyjającego odbudowie przyrody:

- Należy wzmocnić synergię między ogólnymi negocjacjami w sprawie wieloletnich ram finansowych, a w szczególności między krajowymi i regionalnymi planami partnerstwa a krajowymi planami odbudowy. Wzmocniłoby to również spójność polityki i wsparłoby działania na rzecz uproszczeń.
- Obowiązki wynikające z rozporządzenia w sprawie odbudowy przyrody powinny zostać uwzględnione w krajowych i regionalnych planach partnerstwa, aby zapewnić wystarczające finansowanie na rzecz odbudowy przyrody na szczeblu krajowym.
- Wypłata środków unijnych powinna być uzależniona od wypełnienia zobowiązań wynikających z rozporządzenia w sprawie odbudowy przyrody, co zwiększyłoby szanse na skuteczne finansowanie działań w tym zakresie.
- Program LIFE powinien zostać utrzymany jako samodzielny program, który umożliwiłby kontynuację istniejących dobrych praktyk w zakresie odbudowy oraz zapewniłby realizację większych projektów, zwłaszcza na poziomie transgranicznym i międzynarodowym, prowadzonych zarówno przez podmioty instytucjonalne, jak i nieinstytucjonalne. Przyczynia się to do poprawy praktyk w zakresie ochrony przyrody, zwłaszcza w siedliskach wspólnych dla kilku państw członkowskich.
- Brak wydzielonego budżetu na odbudowę przyrody znacznie zwiększa ryzyko nieosiągnięcia celów w zakresie odbudowy przyrody określonych w NRR. W związku z tym 10 % całkowitych środków z wieloletnich ram finansowych (MFF) należy przeznaczyć na różnorodność biologiczną.

Załącznik 1: Wykaz projektów dostarczających dane dotyczące odbudowy siedlisk

Polska

Projekt	Ekosystemy	Krótki opis
<u>Odbudowa populacji ptaków brodzących na podmokłych łąkach w Polsce poprzez tworzenie obszarów ochrony na dużą skalę</u> LIFE, 2022–2027 PTOP Całkowita powierzchnia: 78,05 km² Całkowity budżet: 11 272 761 EUR według cen ze stycznia 2026 r.	Tereny podmokłe	Celem projektu była poprawa stanu ochrony populacji ptaków brodzących na podmokłych łąkach w sześciu obszarach Natura 2000, gdzie łączny obszar ponownego nawodnienia był trzykrotnie większy niż obszar renaturyzacji łąk, stąd projekt został zakwalifikowany do kategorii terenów podmokłych, a nie łąk. Projekt został wybrany ze względu na zakrojone na szeroką skalę ponowne nawodnienie, które stanowi podstawowe podejście do renaturyzacji terenów podmokłych w Polsce i wymaga upowszechnienia. W tym przypadku ponowne nawodnienie połączono z innymi działaniami wspierającymi, takimi jak wypas. Ponadto obszary objęte projektem znajdują się w różnych częściach północnej Polski, co nadaje projektowi charakter symboliczny pod względem realizowanych działań związanych z ponownym nawodnieniem oraz kosztów ich wdrożenia. Jasno określone wskaźniki oparte na charakterystyce populacji kluczowych gatunków ptaków brodzących zwiększają potencjał demonstracyjny projektu oraz możliwości jego upowszechnienia.

<u>Ochrona i renaturyzacja terenów podmokłych na obszarze Natura 2000 Puszcza Kampinowska</u> LIFE, 2013–2019 Kampinoski Park Narodowy Całkowita powierzchnia: 57 km² Całkowity budżet: 6 799 245 EUR według cen ze stycznia 2026 r.	Tereny podmokłe 6410, 6510, 9170, 91E0	Celem projektu była odbudowa i utrzymanie siedlisk podmokłych w Puszczy Kampinowskiej poprzez trwałe zwiększenie wilgotności rozległych, przekształconych przez człowieka torfowisk otaczających kluczowe siedliska podmokłe Puszczy Kampinowskiej – podmiejskiego parku narodowego położonego w pobliżu Warszawy. Projekt został wybrany ze względu na znaczną skalę standardowych działań związanych z ponownym nawodnieniem, które ułatwiają współistnienie ochrony dzikiej przyrody i działalności człowieka (np. rekreacji ukierunkowanej na różnorodność biologiczną).
<u>Ochrona cennych siedlisk przyrodniczych w Ponidziu</u> LIFE, 2014–2018. Województwo świętokrzyskie Całkowita powierzchnia: 0,63 km² Całkowity budżet: 1 823 484 EUR w cenach ze stycznia 2026 r.	Użytki zielone 6120, 1340, 6210, 91I0,	Celem projektu była odbudowa i poprawa stanu ochrony siedlisk łąkowych w regionie Ponidzia, który ma zasadnicze znaczenie dla różnorodności biologicznej. Projekt skupiał się na priorytetowych siedliskach łąkowych wymienionych w załączniku I, tj. torfowiskach kserotermicznych, termofilnych torfowiskach piaszczystych oraz halofilnych słonych łąkach, pastwiskach i trzcinowiskach śródlądowych. Projekt został wybrany jako jeden z nielicznych w Polsce, przewidujących odbudowę głównie suchych siedlisk łąkowych na glebach mineralnych.
<u>Ochrona i odtworzenie torfowisk alkalicznych (kod 7230) w krajobrazie młodogłacjalnym północnej Polski</u> LIFE, 2012–2018	Tereny podmokłe 7230 Torfowiska alkaliczne	Dwa powiązane ze sobą projekty skupiały się na ochronie torfowisk alkalicznych na obszarach Natura 2000 zlokalizowanych w całej Polsce (podzielonych na dwie części). Te bliźniacze projekty miały na celu

Klub Przyrodników Całkowita powierzchnia: 6,5 km² Całkowity budżet: 2 871 031 EUR w cenach ze stycznia 2026 r.		zapobieganie degradacji torfowisk alkalicznych oraz osiągnięcie i/lub utrzymanie ich korzystnego stanu ochrony. Projekty zostały wybrane w celu poprawy perspektyw ochrony rzadkiego i cennego typu terenów podmokłych, wymagającego specyficznego podejścia do renaturyzacji. Projekty obejmują obszary rozmieszczone reprezentatywnie na terenie całego kraju.
<u>Ochrona torfowisk alkalicznych (7230) w południowej Polsce</u> LIFE, 2014–2018 Klub Przyrodników Całkowita powierzchnia: 6,5 km² Całkowity budżet: 1 584 148 EUR według cen ze stycznia 2026 r.		
<u>Renaturyzacja delty śródlądowej rzeki Nidy</u> LIFE, 2019–2025 Województwo świętokrzyskie Całkowita powierzchnia: 20 km² Całkowity budżet: 8 397 740 EUR według cen ze stycznia 2026 r.	Użytki zielone 3150, 6210, 6510	Celem projektu było przyczynienie się do odtworzenia ekosystemów łąkowych oraz mozaiki siedlisk, w których dominują łąki, a także do poprawy stanu ochrony gatunków charakterystycznych dla tych siedlisk. Projekt został wybrany jako rzadki przykład przedsięwzięć na rzecz ochrony łąk w Polsce, obejmujących głównie łąki nizinne na suchych glebach mineralnych (np. poprzez wprowadzenie gospodarki pastwiskowej).
<u>Wielopodmiotowe innowacje krajobrazowe i techniczne prowadzące do odtworzenia ekosystemów torfowiskowych</u> LIFE, 2021–2016 NABU, OTOPI-BirdLife Polska i Klub Przyrodników w Polsce Całkowita powierzchnia: 2,52 km² Całkowity budżet: 777 216 EUR według cen ze stycznia 2026 r.	Tereny podmokłe 7110, 7120, 7230, 91D0	Polska część międzynarodowego projektu miała na celu przeprowadzenie działań związanych z ponownym nawodnieniem zdegradowanych torfowisk wysokogórskich w zlewni Orawsko-Nowotarskiej. Projekt został wybrany ze względu na specyficzne obszary modelowe oraz potencjał do rozszerzenia działań na południową część kraju.

<u>Ochrona cietrzewia jako gatunku parasolowego dla cennych siedlisk torfowisk Orawsko-Nowotarskich</u> LIFE, 2016–2021 OTOP-BirdLife Polska Całkowita powierzchnia: 3 km² Całkowity budżet: 2 260 347 EUR według cen ze stycznia 2026 r.	Tereny podmokłe	Celem projektu było powstrzymanie procesu degradacji torfowisk Orawsko-Nowotarskich oraz wsparcie jednej z największych populacji cietrzewia w kraju. Powodem wyboru tego obszaru było zastosowanie standardowych środków aktywnej ochrony (tj. ponownego nawodnienia) w celu zachowania jednego z największych kompleksów torfowisk wysokich w Polsce, przy czym wyraźnym wskaźnikiem był stan populacji cietrzewia.
<u>Zintegrowana ochrona nieleśnych siedlisk przyrodniczych na terenie wojskowym w obszarze Natura 2000</u> LIFE, 2013–2017 Rejonowy Zarząd Infrastruktury w Krakowie Całkowita powierzchnia: 3,75 km² Całkowity budżet: 3 727 647 EUR według cen ze stycznia 2026 r.	Użytki zielone 6120, 2330	Ogólnym celem projektu było przetestowanie, wdrożenie i upowszechnienie działań renaturyzacyjnych oraz aktywnych środków ochronnych dla dwóch nieleśnych siedlisk piaszczystych łąk („Xeric sand calcareous grasslands” oraz „Inland dunes with open Corynephorus and Agrostis grasslands”) na terenie Pustyni Błędowskiej, nieczynnego obszaru wojskowego należącego do sieci Natura 2000 UE. W szczególności projekt miał na celu przywrócenie docelowych siedlisk piaszczystych do stanu ochrony odnotowanego w 1958 r. Projekt został wybrany ze względu na to, że stanowi symboliczny przykład renaturyzacji siedlisk trawiastych ksericznych i eolicznych.
<u>Zintegrowana ochrona nieleśnych siedlisk przyrodniczych na terenie wojskowym w obszarze Natura 2000</u> Fundusze Spójności UE/PoliŚ, 2017–2022	Tereny podmokłe	Celem projektu było ponowne nawodnienie zdegradowanych torfowisk niskich we wschodniej Polsce, które stanowią niszowe siedliska zagrożonej globalnie wodniczki. Głównym powodem wyboru projektu były działania na dużą skalę związane z ponownym

OTOP-BirdLife Polska Całkowita powierzchnia: 2,62 km² Całkowity budżet: 1 063 686 EUR według cen ze stycznia 2026 r.		nawodnieniem obejmujące cały cykl życia projektu (w tym wybór lokalizacji, opracowanie dokumentacji projektowej, prace budowlane), realizowane na gruntach prywatnych należących do wielu właścicieli i charakteryzujących się potencjałem do rozszerzenia na większą skalę.
--	--	---

Funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or CINEA. Neither the European Union nor the granting authority can be held responsible for them.

CEE

Bankwatch
Network

euRONATUR

Ogólnopolskie
Towarzystwo Ochrony Ptaków
BirdLife Polska